

Geográfusok szerepe és munkássága a Békeelőkészítő Bizottságban

Bevezetés

A XIX/XX. század fordulójára egyértelművé vált, hogy a westfáliai békével (1648) kialakított, majd a napóleoni háborúk lezárásával (1815) megújított európai nagyhatalmi egyensúlypolitika átalakításra szorul. Ennek egyik eleme a Török Birodalom („Európa beteg embere”) európai érdekszférája – a Balkán-háborúk során – látványosan összeomlott. Az első világháború előestéjén a balkáni nemzetek önállósulási törekvései azonban csak félig jártak a sikerrel e tekintetben: a soknemzetiségű Török Birodalom helyén – a második Balkán-háború újracsztási törekvéseinek eredményeként – olyan kis államok jöttek létre, amelyek nem foglalták magukba egész nemzetüket. Elsősorban a román és a szerb „nemzetállam” kiteljesítendő nemzeti egységének következő akadályozó tényezőjévé az Osztrák–Magyar Monarchia vált. A dualista állam belső – kevésbé drasztikus – és külső – a teljes megszüntetéséig és feldarabolásáig eljutó – átalakítási tervei létrejötté pillanatától (1867) napirenden voltak. Ezek megvalósulásának lehetőségei azonban csak az első világháború második felében kerültek belátható közelségbe.

Az Európa puszkaporos hordójának tekintett Balkán felrobbanása nem maradt közép-európai következmények nélkül, s egy „késleltetett robbanással” a Monarchiát is romba döntötte. E tekintetben nem az a kérdés, hogy mindez elkerülhető lett volna-e, hanem az, hogy ténylegesen fel volt-e készülve a magyar politikai vezetés minderre? Száz évvel az események után is azt mondhatjuk, hogy nem voltak felkészülve, azaz nem gondoltak arra, hogy a történelmi Magyarország ilyen mértékű feldarabolása következik be. A geopolitikai „forgatókönyvek” közül a legjobb megvalósulásában bíztak (a háború megnyerése, igazságos béke), de nem vagy nem időben készültek a legrosszabbra (a háború elvesztése, az ország feldarabolása). A harctereken megvívott csaták mellett a magyar diplomáciai offenzívák különböző okok miatt háttérbe szorultak, nem számolva azzal sem, hogy az európai közvélemény és közhangulat súlya és szerepe új dimenzióba lépett.

Természetesen nem csak a wilsoni önrendelkezési pontok hatására gondolok, hanem arra is, hogy – az olasz és a német egység megteremtése után – európai domináns princípiummá vált: a nemzetállam a nemzet szuverenitásának elsőszámú letéteményese. Aki ennek megvalósulását akadályozza, az a jövő fejlődésének kerékkötőjévé válik. Az 1918. november 13. és 1920. június 4. között eltelt másfél év ezért is vált a magyarság számára a legnagyobb illúziók és csalódások időszakává. Ezek egyes elemei a Békeelőkészítő Bizottság korabeli tevékenységében és napjainkig változó megítélésében is kitapinthatók.

I. A Békeelőkészítő Bizottság megalakulásának előzményei

A történelmi eseményekre visszatekintve az 1918. október 16-án Tisza István miniszterelnök parlamentben elhangzott beszéde mindenki számára egyértelművé tette a háború elvesztését. Azt azonban az adott pillanatban senki sem gondolta, hogy a háborút lezáró békekötésig mintegy 20 hónap fog eltelni, s az ideiglenesnek tekintett katonai megszállással „de facto” helyzetet teremtenek az antant hatalmak. Az események forgatagában (pl. polgári demokratikus forradalom, padovai fegyverszünet, belgrádi katonai konvenció stb.) a teljes magyar politikai vezetés és a magyarság olyan traumát élt át, amelynek feldolgozása napjainkig sem történt meg. E tekintetben nem is a nemzetiségek által lakott területek elszakítása a legfájóbb, hanem az a kettős mérce, amelyet a magyarsággal szemben alkalmaztak mind az elvek, mind azok gyakorlati megvalósítása során. A győztesek mindent vittek úgy, hogy a vesztesek legegységesebb nemzeti integritási elveit is figyelmen kívül hagyták.

A megváltozott geopolitikai helyzetet 1918 őszén csak néhány széles látókörrrel rendelkező magyar politikus ismerte fel, melyek közül Teleki Pál és Jászi Oszkár tevékenysége emelkedik

ki. A békeelőkészítés már 1918 őszén is több szálon futott, Jászi Oszkár vezetésével az ún. „Keleti-Svájc koncepció” (pl. az országban élő nemzetiségek megbékítése, területi autonómia, svájci típusú kantonokból álló Magyarország stb.), amely a Károlyi kormány „hivatalos” koncepciójává vált. Jászi a „Keleti Svájc koncepciótól” azt remélte, hogy a nemzetiségeknek elfogadják az „új, demokratikus Magyarország” ajánlatát, és a magyar állam keretei között maradnak. A kantonizálási tervnek az 1918. december 1-jei gyulafehérvári rezolúció adta meg a végső dőfést. Jászi Oszkár belátta nemzetiségi politikájának kudarcát, s 1918. december 10-én bejelentette lemondását. A Károlyi-kormány érdeme, hogy a többi elképzelés kimunkálásának is teret biztosított, nem akadályozta az adatok hozzáférhetőségét és a munkálatokat.

Teleki Pál tudását a nemzeti érdekek szolgálatába állította, s jelentős szervező tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy a magyar társadalomtudósok javát megnyerje a tudományos igényű, ugyanakkor a nemzeti érdekeket egyértelműen megjelenítő felkészülésnek. Tény, hogy a modern magyar földrajzi szemlélet alapköveit a békeszerződés előkészítéséhez kapcsolódva Teleki Pál vezetésével rakták le (HAJDÚ 2000). Teleki Pál egyik legzseniálisabb meglátása mindezeneken túlmenően, hogy a történelmi Magyarország egységére törő balkáni nemzetek és közép-európai nemzetiségek igen ambiciózus állam- és nemzetépítési programjaikban foglalt célkitűzéseinek csak úgy lehet eredményesen gátat szabni, ha korrektné etnikai-nemzetiségi adatokra és térképekre támaszkodva a magyar állam és a magyar nemzet is minimálisan a wilsoni önrendelkezési jog érvényesülésére/érvényesítésére tart igényt. Természetesen mindez a geopolitikai elv – amelyre is alapozódott az ország természeti és politikai egységének megőrzése – prioritásának is reális alternatíváját jelentette (PRINZ 1918).

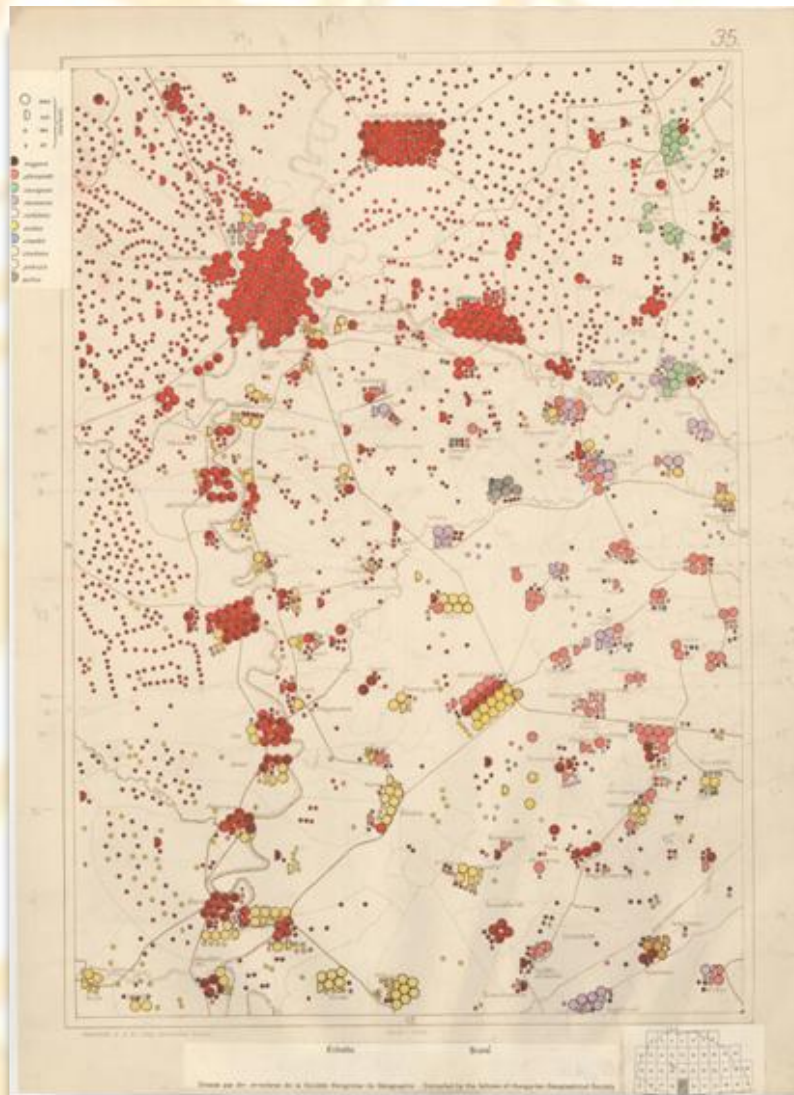
Az igények ilyen síkon történő megfogalmazásában és az ezeket alátámasztó térképek elkészítésében Teleki a magyar geográfusokra támaszkodott. Első lépésként Teleki Pál 1918 szeptemberében már magánkezdeményezéssel megkezdte a munkálatokat. A Teleki Pálhoz kapcsolódó békeelőkészítés szervezett munkálatai két területen indultak meg.

- Egyrészt 1918 novemberében és decemberében Teleki Pál jelentős szerepet játszott a Magyarország Területi Épsége Védelmi Ligája (Területvédelmi Liga, TEVÉL) megszervezésében, melynek elnöki tisztségére Lóczy Lajost kérte fel, akiről úgy gondolta, hogy a nemzetközileg elfogadott és nagyra értékelt szakmai tekintélye sikeresebbé teheti munkájukat az ország területi egységének védelmében.
- Másrészt 1918. október 5-én a Magyar Földrajzi Társaság Választmányának ülésén Teleki javaslatára négy magyar geográfus (Bátky Zsigmond, Kogutowicz Károly, Littke Aurél, Teleki Pál) elhatározták, hogy olyan néprajzi térképet szerkesztenek, amely minden korábbinál pontosabban mutatja be a történelmi Magyarország néprajzi viszonyait. Az ehhez szükséges alapadatokat az 1910. évi népszámlálás jelentette, amelyet a KSH biztosított. Mindegyikük önálló tervezetet készített, majd néhány nap múlva Kogutowicz ötletét fogadták el alapul (KOGUTOWICZ 1918). Legfontosabb feladatként elhatározták, hogy a magyarság országos többségének a megjelenítése a legfőbb cél. Kogutowicz Károly és Bátky Zsigmond egy olyan térkép kidolgozásának tervébe kezdtek, amelyen a lakosság népsűrűségére is tekintettel lesznek, a nemzetiségek számarányának feltüntetésével együtt, mert a korábbi térképeken a magyar nemzet többsége nem érvényesült kellőképpen. A Kereskedelmi Minisztérium megrendelte e térkép elkészítését, biztosítva a finanszírozását is (1. ábra).

Hogyan is zajlotta a térkép elkészítése? Az Iparművészeti Főiskola külön termében 15-30 rajzoló folyamatosan dolgozott e néprajzi térkép elkészítésén. Az 1:200.000-es méretarányú néprajzi térképet eredetileg négy sorozatban készítették, majd a Külügyminisztérium kérésére 23 példányban rajzolták meg. Egészében véve 1288 kézirati lapot készítettek el, s a munkálatokat 1919. február elejére fejezték be. A fő célkitűzésnek megfelelően a közigazgatási (község, járás, megye) határokat is az 1910-es állapotok szerint tüntették fel. Az egyes szelvényekhez az 1:200.000-es katonai térképszelvényeket, a község határok megállapításához pedig az 1:440.000-

es adókataszteri térképeket vették alapul. A térképhez először új alaptérképet is kellett szerkeszteniük, erre azért volt szükség, mert a névanyagok nem voltak egységesek, az időközben lezajlott településtörzskönyvezés végett.

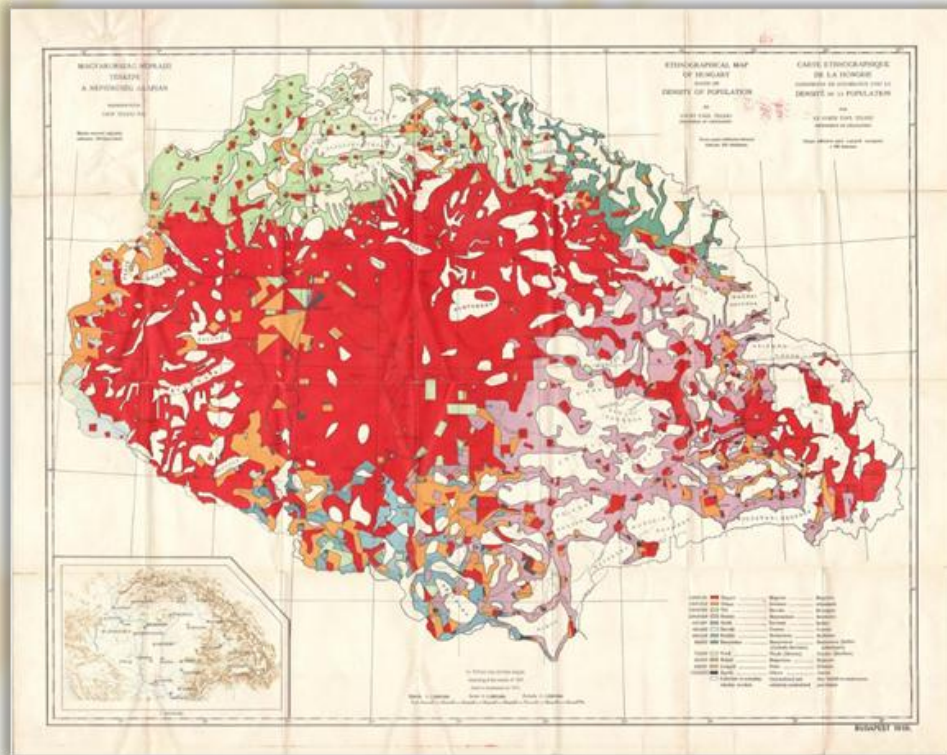
Az alaptérképekre utólag helyezték el a tematikus pontmódszerrel alkalmazott 13.000 települést és 7000 száznál több főt számláló külterületi lakott helyet (Horvátország kivételével) melyeknél a népesség nagyságát szimbolizáló körök, illetve félkörök esetében a nagyobb kör 1000 főt, a kisebb félkör 500 főt, a kisebb kör 100 főt, a kisebb félkör pedig 50 főt jelentett. Az egyes településeknél a körök színei alapján nem csupán az ott élő nemzetiségek létszámát lehetett megállapítani, hanem a készítőik igyekeztek az adott nemzetiség településen belüli lakhely szerinti földrajzi elhelyezkedését is ábrázolni. A nagyobb lakosságú településeket a lélekszámnak megfelelő több körrel ábrázolták, oly módon, hogy a körök elhelyezkedése megközelítőleg a település alakját is leképezze. A településhatár pontosabb illusztrálása érdekében a félköröket szükség esetén megfelelő szögben elfordítva rajzolták. Magyarország területét 45 szelvényen dolgozták fel, s a 200 x 275 cm-es térkép nemcsak alkalmazott módszertanával, hanem nagy méreteivel is újdonságnak számított a korábban készült, lényegesen kisebb terjedelmű és egész térségeket egyben színező etnikai térképekhez képest. A térképen túlmenően Kogutowicz Károly bemutatott még a külföldi propaganda céljára négy nyelven is elkészült ismertető szöveggel ellátott füzeteket térképmellékletekkel együtt.

1. ábra. Bátky Zsigmond – Kogutowicz Károly: Magyarország 1:200.000 néprajzi térképének részlete (Forrás: Központi Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1918. 45 szelvény)

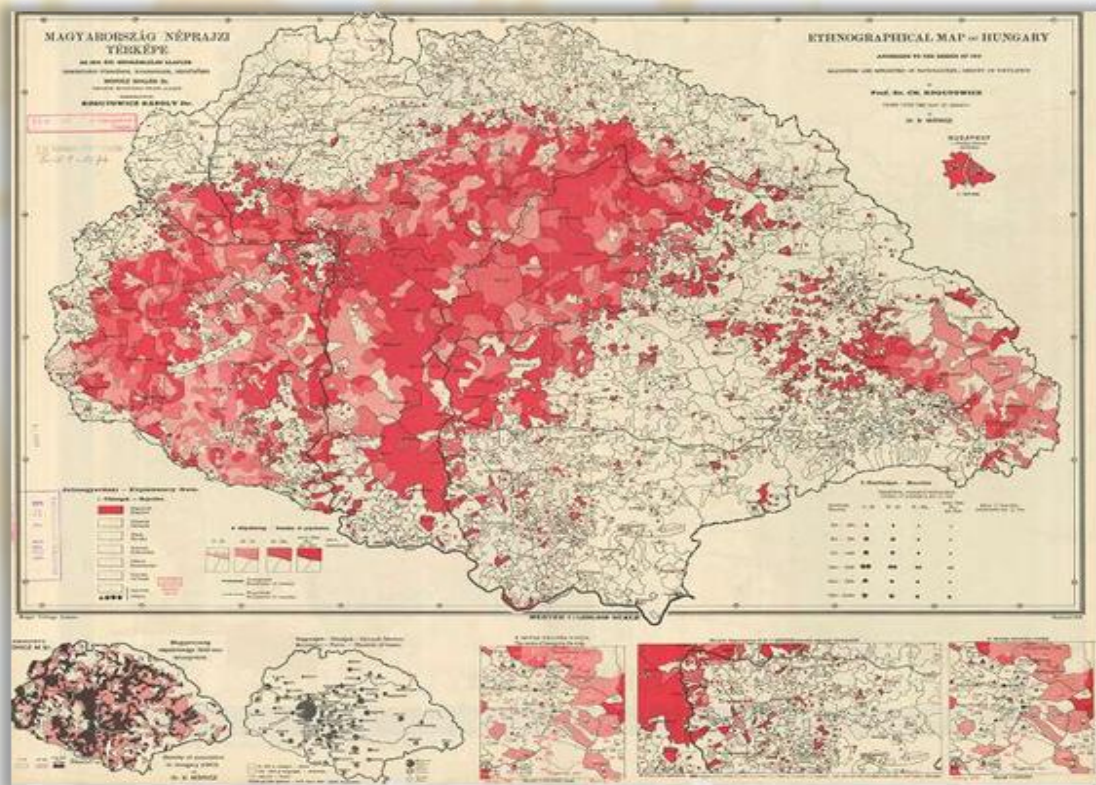
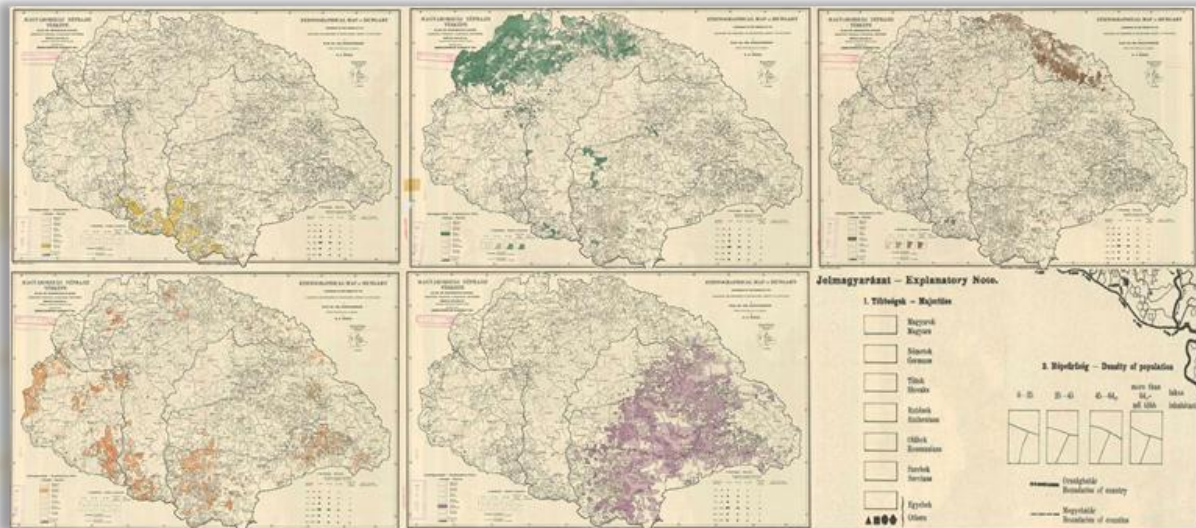
Teleki Pál nem volt megelégedve a Bátky–Kogutowicz féle térkép módszertanával, mert úgy gondolta, hogy nagy mérete, sok szelvénye és a kicsiny pontok miatt nehézkes lesz az áttekintése. Ezt szerette volna orvosolni a magyar nemzetiség átláthatóbb és előnyösebb bemutatásával. Ezért Teleki 1918 decemberében hozzáfogott saját térképének az elkészítéséhez, melyben segítőtje volt Nopcsa Ferenc, s hat hét alatt készültek el az anamorf-kartodiagram módszerrel készült ún. „vörös térképpel”.

A Carte Rouge térkép sajátossága a színek hangsúlyán és alkalmazásán volt. Teleki a magyarokat hangsúlyos élénkpiros színekkel ábrázoltatta, míg a többi nemzetiséget inkább hideg pasztellszínekkel. Ily módon is próbálta nagyítani, kiemelni a magyarság által lakott területeket. A lakatlan területeket fehéren hagyta, hogy még inkább hangsúlyozhassa a Kárpát-medence egységét. E módszertani újdonságban arra is törekedett, hogy a nemzetiség számaránya és lakott területek közötti viszonyt megjelenítse a térképen, így minden járás területéből csak annyit mm^2 -t töltött ki, az ott élő nemzetiség színével, ahány száz fő élt ott. Ahol nem érte el a 100 főt, ott fehéren maradt a terület, vagyis lakatlannak ábrázolta (2. ábra). A térkép a Párizs környéki békekonferencia talán legvitatottabb térképévé vált, bár tárgyilagosságra való törekvését, pontosságát nem vitatták. Ugyanakkor Telekinek a későbbiek során többször vissza kellett térnie a módszer ismertetésére (TELEKI 1920, 1937), s különösen a román támadásokkal szemben meg kellett védenie térképe hitelességét (BENDA 1920).

2. ábra. Teleki Pál: Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján (1919. évi első kiadás)

1919 januárjában Teleki Pál Nyugat-Európába utazott, a béke előkészítéséhez kapcsolódó térképészeti munkák azonban folytatódtak. Ezek egyike a Kogutowicz Károly által szerkesztett 1919. évi egyszerűbb és átláthatóbb néprajzi térkép, melyet a Magyar Földrajzi Intézet adott ki 1:1.000.000 méretarányban (3. ábra). Mindegyik térképnél (6 db) négy tónus fokozatot használt, és a települések annak a nemzetiségnek az alapszínét kapták, amelyen a település lakosságának 50%-át meghaladta az adott nemzetiség. A színskála segítségével a relatív többségű települések is ábrázolásra kerültek.

3. ábra. Magyarország néprajzi térképe az 1910-es népszámlálás alapján. Jelmagyarázat: felső térképek: 1. szerbek, 2. tótok, 3. rutének, 4. németek, 5. oláhok; alsó térkép: pirossal a magyarok (szerk.: Kogutowicz Károly) (Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum • B IX c • B IX Ausztria–Magyarország • B I–XV. Európa)

II. A Békeelőkészítő Iroda megalakulása és tevékenysége

A Tanácsköztársaság időszakában a békeelőkészítés tudományos munkálatai lényegében szüneteltek, Teleki külföldön tartózkodott, majd pedig politikai szerepet vállalt a szegedi kormányban. A diktatúra időszakában a Magyar Földrajzi Társaság politikai ellenőrzés alá került. Lóczy Lajost nyugdíjazták. A Békeelőkészítő Bizottságot Horthy Miklós és József főherceg megbízásából 1919. augusztus 21-én hozták létre. Teleki Pál hatványozott energiával látott hozzá a korábban félbeszakadt munka folytatásához, s a munkák helyszínéül a Külügyminisztériumban biztosított egy külön irodát, mely mindössze három fővel kezdte meg működését. A munkát

Teleki szervezte, majd Budapestre kerülése után Cholnoky Jenő is jelentős részt vállalt a munkálatok irányításában. Fodor Ferenc pedig a Békeelőkészítő Irodán belül (4. ábra) a földrajzi szakreferens lett. A folyamatos munkavégzést nehezítette Budapest román megszállása, mert ezen időszak alatt a Békeelőkészítő Iroda szinte csak titokban működhetett. 1919. október elejétől azonban a békeelőkészítés már az országos politika szintjére emelkedett. Minden minisztérium tevékenysége egyik meghatározó elemének tekintette a békeelőkészítés kérdését. Az államtitkári értekezletek révén a szakmai anyagfeldolgozások mellett folyamatos politikai felkészülés is folyt (HAJDÚ 2000).

4. ábra. Fodor Ferenc a Békeelőkészítő Iroda munkatársaival (1920) (Forrás: GYÖRI 2016)

A bizonytalansági tényezők mellett, egyre világosabbá vált, hogy a történelmi Magyarország egységének fenntartása illúzióvá vált. Az új határok meghúzásának minden opciójára számítani lehetett, ezért a magyar tudományos élet Budapesten tartózkodó tagjai (pl. történészek, néprajzosok, statisztikusok, geográfusok stb.) bekapcsolódtak e tevékenységbe. Teleki elképzelése alapján a minisztériumokra lett bízva a szakterületüket érintő szakanyagok összeállítása, és csak a tudományos igényű anyagok feldolgozását és megfogalmazását tekintette a Békeelőkészítő Iroda fő feladatának. Az Iroda tudományos tevékenységének fókuszában a területi, néprajzi kérdések álltak. E kontextusban – a teljesség igénye nélkül – mindössze három kiemelkedő alkotásra és érintőlegesen Cholnoky Jenő tevékenységére helyezem a hangsúlyt.

II.1. Fodor Ferenc térképei az erdélyi oláh kérdéshez

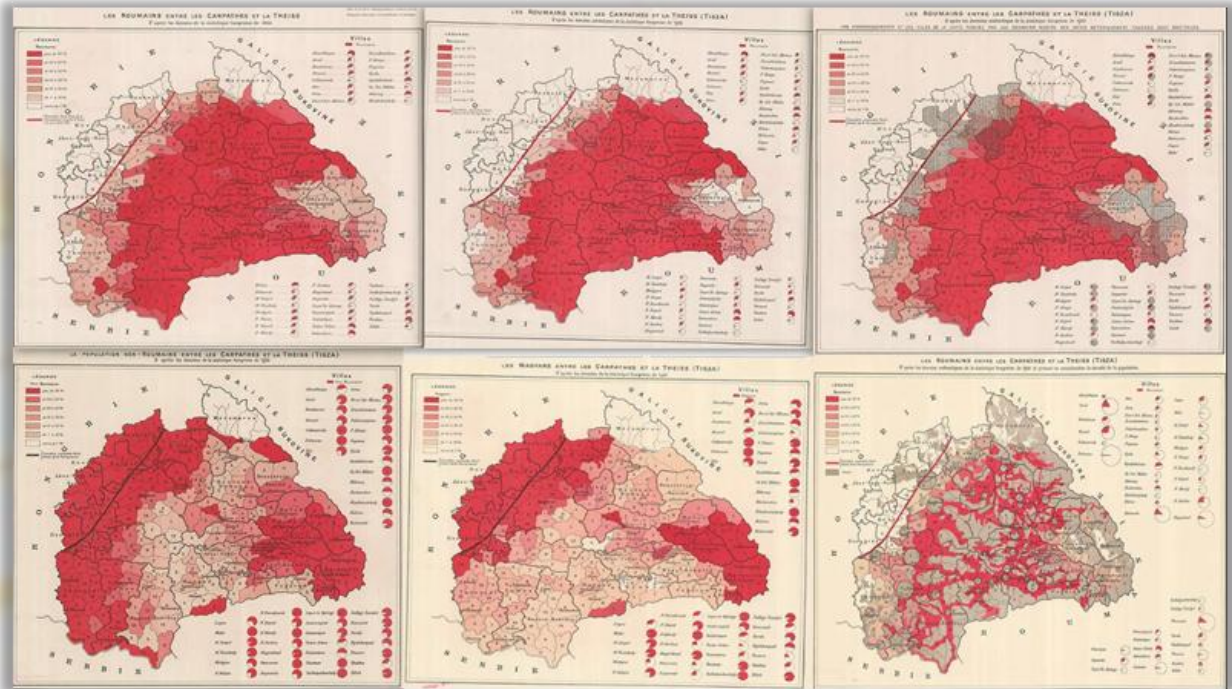
Fodor Ferenc önéletírásaiból (GYÖRI 2016) tudjuk, hogy Teleki 1919. augusztus végén levélben Karánsebesről Budapestre hívta, hogy vegyen részt a béketárgyalásokhoz szükséges statisztikai és térképes anyag összeállításában. Ezzel megnyílt az út, hogy tudományos képességeit is megmutathassa. Fodor Ferenc elsősorban a néprajzi és gazdasági térképek szerkesztésében vett részt. Emellett a Békeelőkészítő Iroda földrajzi szakreferense, a kartográfiai munkálatok vezetője és egyben a békeiroda titkára és könyvtárosa is lett. A legfontosabb érdeme az volt, hogy elkészítette azt a hat darab térképet, mely a román béke delegációnak a párizsi békekonferenciához benyújtott térképe cáfolatául rajzolódott, s kimutathatta azon térképek roszhiszemű valótlanosságait (5. ábra). E térképsorozat a következő térképlapokból állt:

1. az első térkép **az eredeti román térkép másolata**, amelyen piros színnel a románok kerültek feltüntetésre a Tisza és a Kárpátok között. A Tiszántúl megyei és járási is szerepelnek, a piros árnyalatai a százalékos jelenlétüket mutatják hét fokozatban (1% alatt; 1-10%; 10-20%; 20-30%; 30-40%; 40-50% és 50% felett) az 1910. évi

népszámlálási adatok alapján járások szintjén. A térképnek két érdekessége még, egyrészt vastag piros vonallal jelöli az 1916-ban az antant által a bukaresti titkos megállapodásban megígért területek nyugati határvonalát (Vásárosnamény–Algyő között). Ennek a vonalnak azért volt jelentősége, mert az adott helyzetben attól is lehetett tartani, hogy az antant teljes mértékben betartja a titkos megállapodást, és ott fog húzódni az új országhatár. Másrészt kördiagramok segítségével feltüntették 39 törvényhatósági és rendezett tanácsú város román lakosságának (csak azt!) arányát. Mindössze négy város (Abrudbánya, Szászsebes, Szászváros, Vízakna) volt román többségű, két város esetén (Gyulafehérvár, Hátszeg) pedig 50%-os román részarányt tüntettek fel. E térképről azonban kilenc olyan várost (Debrecen, Temesvár, Versec, Lugos, Fehértemplom, Nagybecskerek, Makó, Pancsova, Karánsebes) „lefelejtettek”, ahol a románok aránya 0-40% közötti volt.

2. a második térképen **a románok aránya szerepel, szintén az 1910. évi hiteles adatok alapján**. A Bánság felosztásakor még az antant és a románok, illetve a szerbek is elismerték, hogy maximum öt százalékos hibahatáron belül mozogtak a felvezetett adatok (KÓKAI 2010). E térképen már látszik, hogy a székelyföldi és a partiumi járások piros színei világosabbak, míg a tiszántúli járások nagy része kifehéredett. Fodor Ferenc a lefelejtett kilenc várost is feltüntette, s a 48 városból, mindössze három volt román többségű (Abrudbánya, Szászsebes, Vízakna), és Gyulafehérváron sem érte el a románok aránya az 50%-ot.
3. a harmadik térképen **a románok aránya járásonként és városonként** látható. Vonalkázással jelölték azokat a területeket (járásokat), amelyekben az 1910. évi magyar statisztikai adatokat meghamisították. Ez elsősorban azokra a járásokra vonatkozott, ahol a románok aránya nem érte el az 50%-ot, de igen tanulságos, hogy a 48 városból, 21 város adatait is meghamisították.
4. a negyedik térképen **a nem románok** összesített adatait látjuk, természetesen járások szintjén és az említett 48 városban, szintén az 1910. évi népszámlálási adatok alapján. A helyes adatok alapján egyértelmű, hogy 45 városban (ebből 35 városban a románok aránya 25% alatt maradt) nem a románok éltek többségben, miként a Partium nagy részén, a Bánság két megyéjében (Torontál, Temes), Székelyföldön és Szászföldön sem.
5. az ötödik térképen **a magyarok** összesített adatait látjuk, a Bánság egyetlen magyar többségű járásától (törökkanizsai) kiindulva a tiszántúli és a partiumi járásokon keresztül a székelyföldi járásokig. Fontos, hogy a feltüntetett 48 törvényhatósági és rendezett tanácsú városból (ezek az 1916. évi titkos megegyezés vonalától keletre estek) 29 magyar többségű volt!
6. a hatodik térképen **a románok arányát** látjuk feltüntetve, de valóságos ábrázolásban. E ponton ragadható tetten a Carte Rouge hatása, hiszen itt is szerepelnek a lakatlan területek (szürke), és a városok melletti körök a népességszám nagyságával arányosak. Ez utóbbi azért is tanulságos, mert a három román többségű város a legkisebb népességszámú volt (Abrudbánya 7749 fő, Szászsebes 8504 fő, Vízakna 4048 fő) a feltüntetett 48 város közül.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az összes Fodor Ferenc által rajzolt térkép szemléletesen bizonyítja a román állítások tarthatatlanságát és az adatok románok által történő meghamisítását.

5.ábra. Fodor Ferenc térképsorozata az erdélyi oláh kérdéshez (Forrás: Hadtörténeli Intézet és Múzeum • B IX c • B IX Ausztria–Magyarország • B I–XV. Európa)

II.2. Cholnoky Jenő publicisztikai tevékenységének egy részlete Trianon igazságtalanságáról

Cholnoky Jenő 1919 novemberében egy vasúti tehervagonban érkezett meg Budapestre családjával együtt. Azonnal elkezdte tevékenységét, és Békeelőkészítő Iroda általános kérdésekkel foglalkozó „A” osztályát vezette. A trianoni békediktátum igazságtalanságainak egyik legfőbb szószólója lett, aki írásaiban és előadásaiban több száz esetben kifejtette erről a véleményét.

Térképek, elemzések, tudományosan megszerkesztett jegyzékek segítségével átfogóan és részletekbe menően érvelt az ország területi épsége mellett. Írásban megjelent tanulmányaiból itt csupán egy részletet mutatok be, amelyeknek fontos szerepük volt már a békediktátum aláírása előtt is a közvélemény tájékoztatásában.

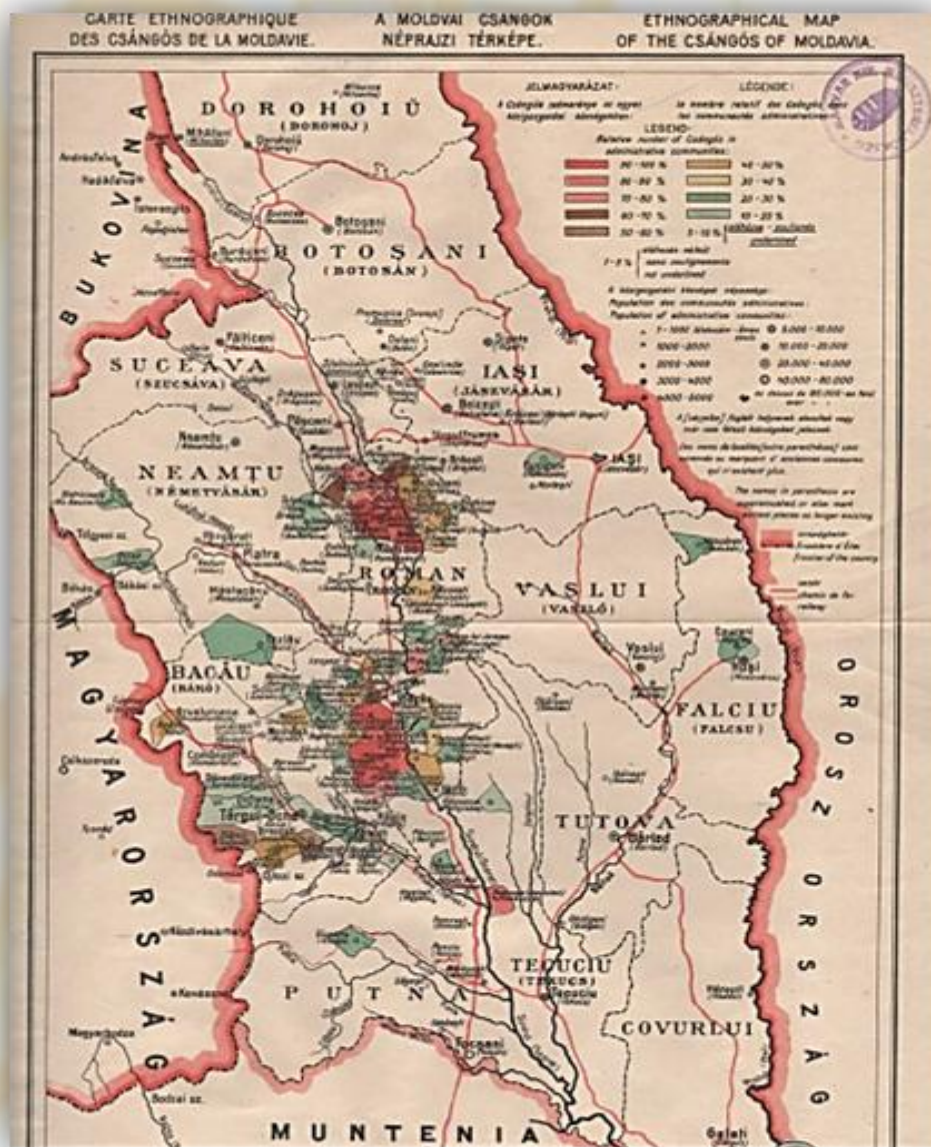
- Magyarország földrajzi helyzetéről. In.: A Szabad Lyceum kiadványa 1919/20. 19. sz.
- Magyarország részei. In.: A Szabad Lyceum kiadványa 1919/20. 23. sz.
- Magyarország nem volt, hanem lesz: 1920. március 15-ére. In.: Harangszó 1. 1920. 6. sz.
- Magyarország területének épsége tudományos földrajzi szempontból. In.: Új Magyar Szemle 1. 1920. 3. 285-293.
- Erdély bércsei. In.: Turistaság és Alpinizmus 10. 1920. 4. sz., 93-96.
- Földrajzi Közlemények: Elnöki megnyitó a Magyar Földrajzi Társaság 1920. május 20-án tartott közgyűlésén. 1920. 15. sz. 3-9.
- Az új magyar hatát bírálata: A párizsi békekötés elé terjesztett 22. válaszjegyzék 1. melléklete. Budapest, Egyetemi ny., 1921. 38.
- Európa országainak új határai. In.: Zsebatlasz naptárral és statisztikai adatokkal az 1922. évre. (szerk.: Bezdek József – Karl János) Budapest, Magyar Földrajzi Intézet RT., 1921. 8-13.

Cholnoky Jenő szerkesztette a magyar béketárgyalások négy kötetbe összefoglalt magyar tudományos anyagát, amely alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar geográfusok mindent megtettek a békeszerződésre való felkészülésért (CHOLNOKY 1920, 1921/a, 1921/b, 1921/c).

II.3. Györffy István néprajzi térképe a moldvai csángókról

Györffy István néprajzkutató érdeklődése a „mesés Kelet” iránt már diákkorától élt, amit valószínűleg a kunok eredetének kérdése táplált. Időközben megtanult törökül és románul. Erdélyi, Fekete-Körös-völgyi, moldvai csángó gyűjtései után 1917-től másfél évet töltött Romániában. A csángókról készített térképe (6. ábra) adatait személyesen gyűjtötte. E térképező módszere úttörő volt a néprajzi vizsgálatok terén. A térkép első – még fekete-fehér – változatát és elemzését a Földrajzi Közlemények 1916 évi. 9. számában a 499. oldalon találjuk. Györffy István a moldvai csángókról készült színes térképe (1919) és a hozzá kapcsolódó leírása és elemzése egyértelműen bizonyította a moldvai csángók elrománosítását. A térképet a külföldi nagyközönségnek is szánták, azt remélve, hogy rá fognak döbbeni: nem Magyarország intoleráns az erdélyi románsággal szemben, hanem Románia nyomja el a moldvai csángókat, minden eszközt megragadva az erőszakos asszimilálásukra. Györffy István már az 1916-ban megírt tanulmányában írja „[...] Moldva az egyetlen hely a világon, hol idegen uralkodó jogara alatt magyar falvakat találunk[...]” Az itt élő csángók számát az 1900-as román népszámlálás szerint 92.880 főben adta meg.

6.ábra. A moldvai csángók néprajzi térképe (1919)

(Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum • B III c • B III Balkán-félsziget • B I–XV. Európa)

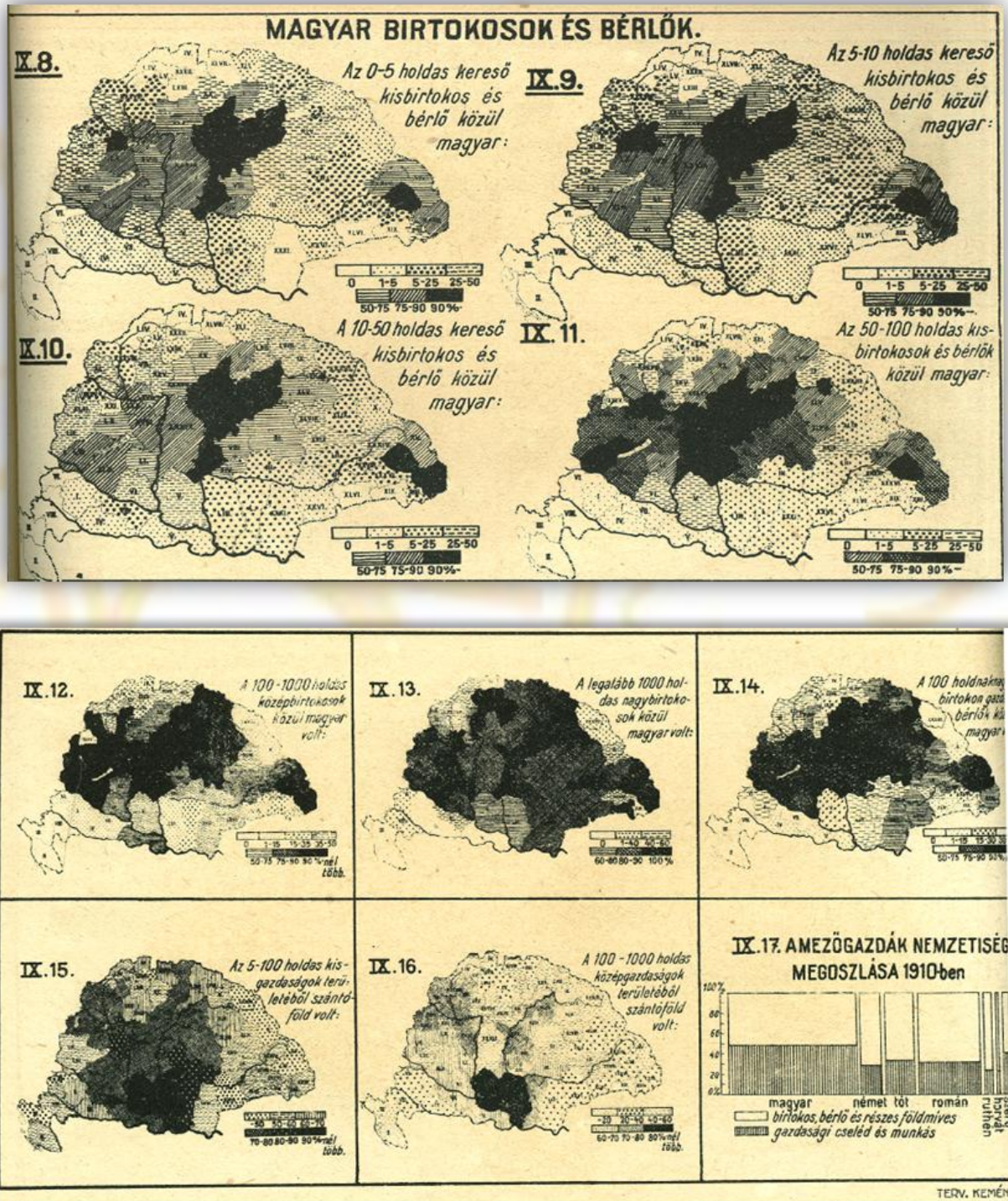
A térképen kilenc színfokozatban, 10%-os lépcsőkben (pl. 10-20%, 30-30% stb.) ábrázolta a moldvai csángók arányát az egyes falvakban. Ahol nem érte el a moldvai csángók száma a 10 %-ot, ott aláhúzta a helységneveket.

II.4. Kemény György gazdasági térképei

Kemény György az egyik legismertebb gazdaságföldrajzi térképkészítő, akinek térképei megjelentek a Cholnoky Jenő által az első világháború alatt szerkesztett Zsebatlaszokban (pl. 1917), de a Földrajzi Közlemények hasábjain is rendre megjelentek írásai és elemzései (KEMÉNY1916). Kutató és gazdasági folyamatokat elemző tevékenységét a Békeelőkészítő Irodához kapcsolódva tovább folytatta, s általában olyan gazdasági térképeket rajzolt, amelyeken megmutatkozott, hogy a nemzetiségek elnyomása gazdaságilag sem következett be (7. ábra). A kiválasztott térképsorozaton a monarchiabeli utolsó népszámlálási adatokat felhasználva a magyar földbirtokosok és bérlők arányát mutatta be az eltérő birtokkategóriákban (pl. 0-5 kat. hold, 5-10 kat. hold stb.). Jól nyomon követhető, hogy a nemzetiségek által lakott területeken nem volt magyar földbirtokosi dominancia, azaz cáfolta azt a nemzetiségek által gyakran hangoztatott állítást, hogy a magyar arisztokrácia miatt a nemzeti kisebbségek gazdasági elnyomásában és kizsákmányolásában éltek volna.

Összegzés

A geopolitikai döntések és a történelmi Magyarország országrészeinek sorsát eldöntő megállapodások a háború lezárása előtt már megszülettek. A padovai fegyverszünet után csak a finomítások, pontosítások következtek, amelyeket sajnos a vesztes országok megkérdése nélkül hajtottak végre. Az így kialakított határok nem lehettek igazságosak és reálisak, hiszen a győztesek érdekeinek gátlástalan érvényesülését eredményezte. Ilyen körülmények között nem a magyar politikusokon és geográfusokon múlt, hogy az általuk készített térképek eredeti elsődleges céljait, illetve a béketárgyalások befolyásolását nem töltötték, nem tölthették be. E térképek azonban nem születtek meg feleslegesen, egyesek politikai földrajzi, kartográfia-történeti és módszertani fogalomvá váltak. A statisztikai adatok korrekt, módszertanilag új, tudományos feldolgozásával modern tudományos iskolát is teremtett. Az már más kérdés, hogy ezzel akarva-akaratlanul a trianoni békediktátum aláírása utáni évek revíziós törekvéseit alátámasztó tudományos munkák egyik alapvető háttérdokumentumai is lettek. A geográfusok közül többen országos ismeretségre tettek szert, néhányan pedig a Külügyminisztérium munkatársai lettek. Tény, hogy a magyar földrajztudomány két világháború közötti virágzásának alapjait a geográfusok békeelőkészítő tevékenysége alapozta meg.

7. ábra. Magyar földbirtokosok és bérlők (1910)
(Forrás: Zsebatlasz 1923, szerk.: Kogutowicz Károly)

Felhasznált irodalom

- BÁTKY Zsigmond – KOGUTOWICZ Károly (szerk.): *Kogutowicz Zsebatlasza az 1922. évre*. Budapest, A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának kiadása, 1923
- BENDA Jenő: A „Carte Rouge” históriája. Beszélgetés Gróf Teleky Pállal a párisi ötöstanács elé került térképről. *Pesti Hírlap*, 1920. január 22. 1.
- CHOLNOKY Jenő (szerk.): *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben, 1920 januárus-március havában*. I. kötet. Budapest, Magyar Királyi Külügyminisztérium, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, 1920. 574.
- CHOLNOKY Jenő (szerk.) (1921/a): *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben, 1920 januárus-március havában*. II. kötet. Budapest, Magyar Királyi Külügyminisztérium, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda., 1921. 522.
- CHOLNOKY Jenő (szerk.) (1921/b): *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben, 1920 januárus-március havában*. III. kötet. Budapest, Magyar Királyi Külügyminisztérium, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, 1921. 419.
- CHOLNOKY Jenő (szerk.) (1921/c): *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben, 1920 januárus-március havában*. IV. kötet. Budapest, Magyar Királyi Külügyminisztérium, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, 1921. 640.
- FODOR Ferenc (1919): *A békeelőkészítés földrajzi vonatkozású munkálatai*. Földrajzi Közlemények, XLVIII. köt., 1-10. füzet, 1921. 45-57.
- GYŐRI Róbert – STEVEN Jobbitt (szerk.): *Fodor Ferenc önéletírásai*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2016
- GYÖRFFY István: *Moldva*. Földrajzi Közlemények 1916. XLIV. kötet. 9. füzet, 1916. 479-503.
- HAJDÚ Zoltán: *A magyar földrajztudomány és a trianoni békeszerződés, 1918-1920*. Kisebbségkutatás, 9. évf. 2. sz. 2000. 224-233.
- KEMÉNY György: *A földbirtok megoszlása hazánkban*. Zsebatlasz 1918. (szerk. CHOLNOKY Jenő) 1917. 31-41.
- KEMÉNY György: *Szerbia (Gazdaságföldrajzi ismertetés)*. Földrajzi Közlemények 1916. XLIV. kötet. 2. füzet, 1916. 65-108.
- KOGUTOWICZ Károly: *Magyarország 1:200.000 méretű néprajzi térképe*. Földrajzi Közlemények, XLVI. köt. 7 - 10. füzet, 1918. 320-326.
- KÓKAI Sándor: *A Bánság történeti földrajza*. Nyíregyháza, 2010. 421.
- Magyarország új néprajzi térképe*. 8 Órai Újság, 1919. február 21. 5.
- PRINZ Gyula (szerk.): *Pro Hungaria. Magyarország igazsága. Szózat a békekonferenciához*. Pozsonyi Magyar Tudományegyetem. Pozsony, Eder István Könyvnyomda, 1918.
- TELEKI Pál: *Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján*. M 1:1.000.000. Budapest, Magyar Földrajzi Intézet Rt. 1920.
- TELEKI Pál: *Egy néprajzi térkép*. Földrajzi Közlemények, LXV. köt. 4-5. szám, 1937. 60-70.